

**HİTİT-MISIR BARIŞ ANTLAŞMASININ ARDINDAN İKİ DEVLET ARASINDA YÜRÜTÜLEN
İLİŞKİLER ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME ¹**
**A BRIEF EVALUATION ON THE RELATIONS BETWEEN THE TWO STATES AFTER THE
HITITITE-EGYPT PEACE TREATY**

Dr. Fatma İslam,

Bağımsız Araştırmacı

fatma.islam@alumni.metu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1703-2960

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
27.06.2022

Kabul Tarihi:
30.12.2022

Yayın Tarihi:
30.12.2022

**Anahtar
Kelimeler:**

Hitit,
Mısır,
Bronz Çağı,
Mektuplaşma

Keywords:

Hittite,
Egypt,
Bronze Age,
Correspondence.

M.Ö. ikinci bin yılda Anadolu'da var olan şehir devletlerini siyasi bir birlik altında toplayarak zamanla imparatorluk haline gelen Hititler, Eski Çağ tarihine iz bırakan önemli uygarlıklardan biridir. Siyasi hamleleri ve askeri gücü ile Yakın Doğu'nun devletlerarası politikasında oldukça baskın bir rol üstlenen Hititler, bölgedeki pek çok devlet ile siyasi ekonomik ve kültürel ilişki kurmuştur. Bu devletlerin en önemlilerinden biri ise Kadeş'te savaştığı ve ardından daha önce örneği görülmemiş bir barış ve müttefiklik anlaşmasına imza attığı, Mısır Devleti'dir. Savaşın ardından neredeyse on beş yıl sonra gerçekleştirilen ve o zamana kadar benzeri görülmemiş bir eşitlik ve barış anlaşması sonrasında, Hitit ve Mısır hanedanlıkları arasında önemli bir diplomatik ağ gelişmiştir. İki devlet arasındaki bu diplomatik ağ, Hitit başkenti Boğazköy başta olmak üzere, çeşitli yerlerde açığa çıkarılan arşivlerden görülebilmektedir. Hitit ve Mısır arasındaki bu yazışmalar, Bronz Çağı devletlerarası diplomasisinin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hitit ve Mısır arasında kurulan bu ilişki, bölgenin güçler dengesini korumak ile kalmamış aynı zamanda hükümdarların da kişisel meşruiyetlerini güçlendirebilmeleri açısından önemli olmuştur. Taraması yapılarak işletmelerin uygulamalarını nasıl yeşile çevirebilecekleri hakkında bilgiler sunulacaktır.

The Hittites, which became an empire over time by gathering the city-states that existed in Anatolia under a political union in the second millennium BC, are one of the important civilizations that left their mark on ancient history. The Hittites, who assumed a very dominant role in the interstate policy of the Near East with their political moves and military power, established political, economic, and cultural relations with many states in the region. One of the most important of these states is Egypt, which fought to Hittites in Kadeş and then signed an unprecedented peace and alliance agreement. An important diplomatic network developed between the Hittite and Egyptian dynasties, following a hitherto unprecedented agreement of equality and peace, concluded almost fifteen years after the war. This diplomatic network between the two states can be seen in the archives unearthed in various places, especially in the Hittite capital Boğazköy. These correspondences between the Hittites and Egypt appear as a typical example of Bronze Age interstate diplomacy. This relationship established between the Hittites and Egypt was important not only to maintain the balance of power in the region but also to strengthen the personal legitimacy of the rulers.

Atıf/Cite as: İslam, F. (2022). Hitit-Mısır Barış Antlaşmasının Ardından İki Devlet Arasında Yürütülen İlişkiler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Kapadokya Akademik Bakış*, 6(1), 42-50.

¹ Bu çalışma, yazarın 2015 tarihinde tamamlanan "Kadeş Savaşı Sonrası Hitit-Mısır İlişkileri" adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Eski Yakın Doğu'da Bronz Çağı olarak adlandırılan dönemde, görece gelişmiş kabul edilebilecek devletlerarası diplomatik bir geleneğin var olduğu bilinir. Farklı kültürel geleneklere mensup devletler tarafından kabul edilen hukuk kuralları ve davranış kurallarına göre, devletlerarası ilişkiler bu dönemde oldukça resmileşerek belirli protokoller çerçevesinde ilerlemiştir. Bu anlamda Geç Bronz Çağı'nda (y. M.Ö. 1550-1200) tam teşekküllü kurallı bir diplomatik sistemin varlığından söz edilebilir. Modern anlamda algılanan diplomasi tanımına çok yakın olmasa da, dönemin gerekliliklerini karşılayan, devletlerarası bir diplomatik sistemin varlığı, Geç Bronz Çağı'nda Yakın Doğu'da döneme dair önemli veriler veren çivi yazılı arşivlerin açığa çıkarılması ile belgelerden anlaşılmaktadır. Bu arşivler, Mısır'dan Suriye- Filistin bölgesine, oradan Babil ve Elam'a ve Anadolu'ya kadar büyük bir bölgeye dağılmıştır. Bahsedilen arşivlerde açığa çıkarılmış olan konu ile ilgili metinlerin miktarı ve niteliği dönemin siyaset dünyasındaki tipik düzenlemeleri ve belirli eğilimleri yansıtmak konusunda yeterli görünmektedir. (Liverani, 2001, s. 2)

Bronz Çağ'da gerçekleştirilen uzun mesafeli ticaret oldukça etkileyicidir. Bu ticari ilişkilerin neredeyse tüm Yakın Doğu bölgesini kapsayan bir sistem halinde yapılandırılması ve bölgesel öneme sahip farklı siyasi birimlerin bir arada var olması, hatta zaman zaman bölgesel birimler içinde sabit bir hiyerarşi kurma fırsatı yakalanması ile birlikte diplomatik geleneklerin oluşturulmasına ön ayak olduğu ifade edilebilir. Bronz Çağı'nın ortalarında zaten evrimleşmiş olan siyasi gelenekler, Geç Bronz Çağı'nda daha da sofistike hale getirilmiş ve resmileşmiştir. Her ne kadar belirli bir takım siyasi hareketler gerçekleşmişse de güçler dengesinin büyük ölçüde korunduğu statik bir dönemdir.

Bölgede devletlerarası yürütülen tüm ilişkilerin, ihtiyaç duyulan yabancı dile hakim elçiler aracılığı ile sağlandığı bilinmektedir. Krallar birbirleri ile olan diplomatik ilişkilerini, gündemdeki konular hakkındaki memnuniyetsizliklerini, iki kral arasında gerçekleşmesi beklenen fakat gerçekleşmeyen durumlarla ilgili suçlamalarını ya da aralarındaki ilişkilerin ölçütü olarak kabul edilen hediyeler ile ilgili olumlu ya da olumsuz görüşlerini elçileri aracılığı ile gönderdikleri mektuplar yoluyla sağlamışlardır. Yürütülen tüm bu mektuplaşmanın, belirli diplomatik kalıplar ile gerçekleştirildiği ve kendi içerisinde bir takım sembolizme sahip olduğu bilinir. Bu sembolizmin en dikkat çekici kısımlarından biri de, politik olarak denk kabul edilen tarafların birbirlerine hitap şeklidir. Yakın Doğu'da bulunan imparatorlukların ve kimi büyük devletlerin krallarının bir kısmının "büyük kral" olarak adlandırıldıkları çeşitli arşivlerde açığa çıkarılan çivi yazılı mektuplardan bilinir. Bu krallar, bölgedeki diğer küçük politik birimlerin krallarından üstün ve farklı konumda kabul edilirler. Bölgedeki her kral büyük kral olmadığını gibi, oluşturulan diplomatik ilişkilerin de büyük çoğunlukla dönem boyunca sabit olduğu anlaşılmaktadır. Diplomatik geleneğin varlığını vurgulayan bir takım çivi yazılı mektuplar, bu geleneğin aslında pek de geçişken olmadığını ve birbirleri ile ilişki içerisinde olan devletlerin, bu ilişkiler çerçevesi içerisinde kalmaları gerektiğini de gösterir. Bahsedilen büyük krallar arasındaki iletişim, bir büyük kralın bir diğerine, yönelttiği coşkulu sevgi ve iyilik dilekleri ile başlar. Büyük kralın ailesinden başlayarak, tüm ülkesine, hatta atlarına, savaş arabalarına, hüküm sürdüğü tüm topraklara sunulan iyilik ve refah dilekleri ile devam eder (Bryce, 2003. Hoffner, 2009). Bu coşkulu sevgi dili Amarna Dönem'nden² itibaren, diplomasi terminolojisinin bir parçası haline gelmiştir (Moran, 1992, s. xxiv, dn. 59, Bryce, 2003, s. 70). Bu diplomatik dilin coşkulu ve sevgi dolu olmasının yanı sıra, kralların birbirine "kardeşim" şeklinde hitap ettiği, ailelerine mensup diğer şahıslara da kardeşim, kız kardeşim, oğlum gibi akrabalık bağı içeren sözcüklerle seslendiği bilinir (Hoffner, 2009, s.35 vd. Beckman, 1996, s.119 vd.).

Bronz Çağ boyunca yer aldığı bilinen genel politik iletişimde, büyük krallar ve yerel ya da daha küçük krallar arasında var olan "koruma" adı altında gerçekleştirilen bir tahakküm söz konusu iken (Pfoh, 2009, s. 363 vd. Altman, 2003,s.741vd.), mesele "eşitlik" içeren güçler arasındaki ilişkiye geldiğinde, bu eşitlik kendisini "kardeşlik" adı altında gösterir (Liverani, 2001, s.136).

² Amarna Dönemi: M.Ö. 1400-1300 yılları arasında, Mısır'da bulunan Amarna şehrinde adımlarını alır. Mısır firavunu III. Amenhotep'in ve oğlu Akhenaten'in saltanatını kapsayan dönem, Amarna dönemi olarak bilinir. Devletlerarası etkileşim ve işbirliği çağı olduğu söylenebilir. Bu şehirde açığa çıkarılan çivi yazılı arşivler, dönemin devletlerarası diplomatik ilişkilerine dair çok detaylı bilgiler içermesi bakımından oldukça önemlidir. Podany,2010, s. 192vd. Arşivden çıkan yazışmaların İngilizce tercüme için bkz: Moran, 1992.

Yani kralların birbirlerine hitap ederken kullandıkları “kardeşim” ifadesi aynı zamanda eşit bir statüye vurgu yaptığı için önemlidir. Bu türlü yakınlık içeren hitap şekillerini kullanabilmek için, “Büyük Krallar” sınıfına dâhil olunması gerekmektedir (Bryce, 2003). Kardeşlik metaforu, eşitler arasında siyasi bir ittifakın vurgusunu yapan bir terim olarak, Bronz Çağı diplomasisinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu dönemde kraliyet aileleri arasında öylesine yoğun ittifaklar söz konusu olmuştur ki bu da ifadenin kullanımını destekleyen bir başka unsur olarak karşımıza çıkar. Çünkü birçok büyük kral ya da diğer krallar, hanedanlıklar arası gerçekleştirilen diplomatik evlilikler neticesinde birbirine kayınpeder ya da kayınbirader gibi aile bağları ile bağlanmıştır. Bu kullanım da zamanla siyasi müzakereler içerisine dâhil olmuştur (Liverani, 2001, s. 136 vd.). Özellikle Hitit çivi yazılı arşivlerinde ve Yakın Doğu’nun başka birçok arşivinde kardeşlik müessesesi ile ilgili pek çok yazışma ele geçirilmiş olsa da, Hitit Büyük Kralı III. Murşili(?)³ ve Asur kralı Addad Nirari arasındaki yazışma, konuya dair ilgi çekici detaylar vermektedir.

“[] Sen Wašaš[atta’nın] (yenilgisi) ve Hurri ülkesinin (zaptı konusunu) konuşup duruyorsun. Sen (onları) silah gücüyle zapt ettin. Ve sen [] zapt ettin ve büyük kral oldun. Fakat hala sen kardeşlik ve Ammana dağına gelme konusunda konuşup duruyorsun. Bu neyin kardeşliği ki? Ammana Dağına gelmek de neyin nesidir? Hangi nedenle kardeşlik hususunda yazayım? Böyle alışıldık üzere, kim kime kardeşlik hakkında yazıyor ki? İyi şartlarda bulunmayanlar kardeşlik hakkında yazıp duruyor mu? Kardeşlik hakkında sana ne sebeple yazayım? Sen ve ben bir anneden mi doğduk? Dedem ve babam kardeşlik hakkında Asur kralına yazmadığı gibi sen de kardeşlik ve büyük krallık konusunda bana yazmayı bırak! Benim istediğim (şey) değil (bunlar!)”⁴ (Karağuz, 2019, s.108.)

Metinden anlaşılacağı üzere Hitit kralı, net bir dille Asur kralını eşiti ve dengi olarak kabul etmediğini, Asur kralı büyük kral olmuş olsa dahi her iki ülke arasında henüz dostane ilişkilerin ya da bir ittifakın söz konusu olmadığını açıkça belirtmiş ve bu konuyu tekrar gündeme getirmek istemediğini bildirmiştir. Hitit kralı mektubun başında Asur kralının yaptığı fetihler neticesinde büyük kral olduğunu kabul etse de kardeşlik metaforunu kesinlikle kabul etmediğini dile getirmektedir. Geç Bronz Çağı diplomatik ilişkileri irdelendiğinde, kaynaklardan anlaşıldığı üzere, devletlerarası ilişkilerin kişisel çıkarların yanı sıra, bir takım politik menfaatler ile de şekillendiği görülür. Dolayısı ile kardeşlik metaforu da bu kişisel ve politik menfaatlerin karşılıklı temini sayesinde pozitif bir gerçekliğe bürünmektedir. Bryce (2003, s. 78)’a göre büyük krallar arasındaki bu politik ortaklık, kralların kişisel menfaatlerine hizmet etmediği sürece, bölgeye stabilite getirmek, barışı sağlamak ya da kendi yönetimleri altındaki halklara ve topraklara zenginlik ve refah getirmek gibi kaygılar ile oluşmamaktaydı. Bu mektupta vurgulandığı üzere henüz her iki kral arasında böyle bir teminat oluşmamıştır. Öte yandan konu, Hitit ve Mısır hanedanlıkları arasındaki ilişkiye geldiğinde farklı gösterir.

Yakın Doğu’da Geç Bronz Çağ’ın en önemli iki gücü olarak sahnede olan Hitit ve Mısır devletlerinin, ekonomik ve dolayısı ile de politik çıkarlarının aynı bölgede çatışması, kaçınılmaz olarak bir mücadele yaşanmasına yol açmıştır. Önceden, görece barışçıl olarak değerlendirilmesi mümkün olan Hitit ve Mısır devletlerinin ilişkileri, Hitit Kralı I. Şuppiluliuma⁵ zamanında oldukça gerginleşerek Kadeş Savaşı’na doğru evrilecek olan süreci hazırlamış ve M.Ö. 1274’te Hititli hükümdar II. Muvatalli ve firavun II. Ramses’i Kadeş’te karşı karşıya getirmiştir (Sürenhagen, 2006, s. 59). Firavun II. Ramses’in Hititler ile yaptığı Kadeş Savaşı ile firavun III. Ramses’in deniz

³ Mektup kırıklı şekilde ele geçtiğinden, yazışmayı yapan taraflar açıkça görülemiyor olsa da, mektubun içeriğinden Addad Nirari’yi kesinlikle tespit etmek mümkün olabilmıştır, ancak Hitit kralının kimliği konusunda tartışmalar mevcuttur. Addad Nirari’nin çağdaşı olabilecek krallar, II. Muvatalli, III. Murşili(Urhi Teşup) ya da III. Hattuşili olabilir. Detaylı bilgi için bakınız: Hagenbuchner, 1989, s. 263. Beckman, 1996, s. 138. Ayrıca bakınız: Alıntı tarihi 25.05.2021 https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=171.

⁴ KUB 23.102, i 1’-19’. (CTH 171). Farklı tercüme için bkz: Beckman, 1996, s. 138 vd.

⁵ Bu kralın hükümdarlığında bir Hitit prensinin, ölen firavunun eşinin isteği doğrultusunda, onunla evlenmek üzere Mısır’a gönderildiği, fakar Mısır devleti içindeki muhalif taraflarca yolda öldürüldüğü bilinir. Detaylı bilgi için bkz: Bryce, 2005, s. 178 vd. Sadowska, 2000, s. 73 vd. Hitit prensi Zananna’nın Aslında Mısır’a ulaşip kraliçe ile evlenerek tahta geçtiği ve Semenkare adını aldığı yönünde iddialarda vardır ancak literatürde pek kabul görmemiştir. (Gabolde, 1998, s. 187 vd.) Kraliçenin Hitit kralına yolladığı mektup için bkz: KBo 28.51 (CTH 170) Edel, 1994, s. 14 vd.

kavimlerine karşı verdiği savaş (yak. MÖ 1175) arasında kalan yaklaşık yüz yıllık süreç, Eski Yakın Doğu tarihinin diplomatik bakımdan da en iyi belgelenmiş dönemlerinden bir tanesi olarak kabul edilebilir (Singer, 2002, 198). Bu döneme dair açığa çıkarılan belgelerden dönemin devletlerarası ilişkilerine dair özellikle Hitit-Mısır ilişkileri bağlamında muazzam detaylar veren bilgiler edinilebilmektedir.

Kadeş Savaşı'ndan ancak yaklaşık 15 yıl sonra Mısır firavunu ile Hitit büyük kralı arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır (Singer, 2002, s. 206, Gökçek&Tuncer, 2021, s. 9). Bu anlaşma her iki taraf içinde mevcut durumun tanınması açısından önemlidir (Sürenhagen, 2006, s. 59). Antlaşma ile on yıllardır süren çatışma ortamının sonlandırılması kararlaştırılmış ve o tarihte iki devletin egemenliği altındaki toprak bütünlüğün muhafazası garanti altına alınmıştır (G. Rosati, 2002, s. 216). Anlaşma esnasında Mısır Ülkesi'nin devletlerarası politik durumu sıkıntılıydı. II. Ramses, ülkesinin batısında Libya'dan gelen akınlar ile problem yaşamaktaydı yani en önemli endişesi, anavatanındaki güvenliği sağlamaktı. Bunun yanı sıra, Şam bölgesinde yer alan Suriye-Filistin alanlarını elinde tutmaya çabalamaktaydı (Bryce, 2006, s.3). Ayrıca, hükümdarlığının en başından itibaren giriştiği büyük bir yapı projesi vardı ve etki alanı içerisinde olan bölgelerde savaşmaktansa ticaret yolu ile gelir elde etmek daha avantajlıydı (Kitchen, 1995). Öte yandan uzun zamandır yapılmamış olan askeri seferler yerine düşmanları ile büyük bir barışa imza atmak, onların kendisine boyun eğdiklerini söylemek de iyi bir politik propaganda da olabilirdi (Bryce, 2006, s.3). Hitit tarafından bakıldığında ise, Hattuşili'nin Suriye üzerindeki topraklarını genişletmek gibi bir çabasının söz konusu olmadığı görülmektedir çünkü ülkenin batısında, bir takım isyanlar vardır, kuzeyde ise Kaşka problemi baş göstermiştir (Bryce, 2006, s.3). Doğuda ise artan şekilde daha saldırgan politikalar yürütmekte olan Asur devleti vardır. Asur devleti savaştan sonraki karışık geçen dönemden faydalanarak Mitanni krallığından geride kalan Hanigalbat'ı ele geçirmiş ve Hitit devleti için ciddi bir tehdit haline gelmiştir (Goelet- Levine, 1998, s. 255-256). Ayrıca Hattuşili'nin tahtı için büyük risk oluşturan III. Murşili (Urhi-Teşup)⁶ meselesi ise çözüme kavuşturulmuş değildir. İşte her iki devlet açısından böyle bir ortamda iki ülke arasındaki barışın sağlanması, birçok problemin çözüme kavuşmasının yanı sıra Yakın Doğu'da güçlü bir müttefik elde etmek anlamına da gelmektedir. Anlaşma metni⁷, gerçekte iki büyük güç arasında "eşit şartlarda" imzalanmış tarihteki ilk "uluslararası" anlaşma niteliğindedir (G. Rosati, 2002, s.216)

Anlaşmazlıklara konu olan sorunlar çözülmeye başlandıktan sonra, bölgede hak iddia eden iki büyük kral, Mısır firavunu ve Hitit kralı III. Hattuşili, MÖ 13. yüzyılının geri kalan kısmında Yakın Doğu coğrafyasının en iyi müttefikleri haline gelerek bölgede güçler dengesinin korunmasına hizmet etmişlerdir. Hitit- Mısır Barışı'nın ardından, iki hanedanlık arasında yoğun bir diplomatik mektuplaşma trafiği yaşanmıştır. Hanedanlar arası evlilikler, çeşitli hediyeler ve başka bir takım konular ile ilgili mektup alışverişine dayalı bu dostane diplomatik ilişkilere dair detaylar, Hitit başkenti Hattuşa'daki kraliyet arşivlerinde açığa çıkarılan Akkadca ve Hititçe mektuplarda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca firavun II. Ramses'in uzun hükümdarlığı sırasında yaptırdığı rölyeflerde, bazı resimli tasvirlerde de, iki büyük kral ve aileleri arasında yürütülen ve Yakın Doğu'nun diplomatik geleneklerinin birer yansıması olarak kabul edilen ilişkiye dair başka kanıtlara da ulaşılabilmektedir.

Hitit-Mısır barış anlaşmasının imzalandığı tarihten itibaren, dönemin tipik diplomatik geleneği gereğince evlilikler, kültürel etkileşimler, siyasi çıkarlar ve anlaşmazlıklar gibi birçok konuda detaylı bilgi veren diplomatik yazışmalar süreci ivme kazanmıştır. Hattuşili ve Ramses diplomatik ilişkilerini, yapılması gerekenlerle ilgili memnuniyetlerini ya da memnuniyetsizliklerini, birbirlerine yaptıkları suçlamaları ya da aralarındaki kardeşlik ve sevginin göstergesi olarak, birbirlerine gönderdikleri hediyeler ile ilgili görüşlerini, elçileri aracılığıyla gönderdikleri

⁶ III. Hattuşili'nin tahtı yeğeni III. Murşili'den gasp ettiği bilinir. Tahtı gasp etmesi neticesinde oluşabilecek meşruiyet sorunları için devletlerarası arenada Hitit imparatorluğunda eşi görülmemiş bir diplomatik yazışma ve ilişki ağı içerisine girerek, imparatorluğunun iç işlerindeki meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmış ve başarılı olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: İslam, 2021, 199 vd.

⁷ Hattuşili ve Ramses arasında yapılan Hitit-Mısır Barışı'nın şimdiye kadar bilinen iki ana kaynağı vardır. Kaynaklardan ilki, Karnak'taki Amun Tapınağı'nın ve Ramesseum'un duvarlarında kazınmış olan hiyeroglif yazılı metindir. İkincisi ise, Hattuşa'da bulunan Akadca, çivi yazılı fragmanlardır.

mektuplar ile gerçekleştirmişlerdir. Hatta bu iki büyük kral arasında yapılan yazışmaların yanı sıra, hanedanın diğer önemli üyelerinin de bu diplomasi dilini kullanarak çeşitli yazışmalar yaptığı bilinir. III. Hattuşili'nin eşi kraliçe Puduhepa, Firavun II. Ramses'e kardeşim diye hitap etmiş ve Mısır'a gelin olarak göndereceği kızının evlilik ve çeyiz işlemleri ile ilgili adeta bir diplomat gibi firavun ile yazışmıştır.⁸ Bu yazışmaların yanı sıra Mısır kraliçesi Naptera ile Hitit kraliçesi Puduhepa'nın yazışmalarına dair bir adet mektup da Boğazköy arşivlerinde açığa çıkarılmıştır.⁹ Mektupta Mısır kraliçesi Hititli mevkidaşına "kız kardeşim" olarak hitap eder, hal hatır sorarak, kendileri ve ülkeleri için iyi dileklerde bulunur ve Mısır'dan Hitit ülkesine, elbiseler, altın süslemeler gibi bir takım eşyaların içinde bulunduğu hediyeler gönderir (Beckman,1999). Ayrıca II. Ramses'in oğlu prens Şutahapşap ile III. Hattuşili'nin yazışmaları da Boğazköy arşivinde ele geçen ve iki hanedanlık arasında yürütülen dostane diplomatik ilişkilere ışık tutan bir diğer mektuptur.¹⁰ Mektupta prens, Hitit kralına "baba" diye hitap eder. Bu mektubun daha önce Hattuşili tarafından kendisine yazılan bir mektuba cevaben yazıldığı ifadelerden anlaşılır. Prens, Hitit kralının halini hatırladıktan sonra, çeşitli iyi dileklerde bulunarak, iki ülke arasındaki barış ve kardeşliğin geliştirilmesini temenni eder ve çeşitli hediyeler gönderdiğini bildirir (Beckman, 1999).

II. Ramses ve III. Hattuşili'nin hükümdarlıkları döneminde Hitit ve Mısır hanedanlıkları arasında özellikle kraliçe Puduhepa tarafından hanedanlar arası evliliğe dair yapılan yazışmaların içeriklerini Boğazköy arşivi sayesinde derinlemesine değerlendirmek mümkündür. Bu mektuplar, Yakın Doğu'nun en detaylı evlilik akitlerinden birinin örneklerini vermektedir. Pek çok devirde olduğu gibi bu dönemde de, kurulan diplomatik ilişkileri perçinlemek üzere kullanılan hanedanlar arası evlilikler oldukça yaygındır hatta dış politikanın önemli bir unsurudur. Bu evlilikler tamamen politik sebeplerle, devletlerarası anlaşmaları ya da uzlaşmaları güçlendiren, devletlerarası güvenceler oluşturan, potansiyel rakipleri bir nevi devre dışı bırakan bir yöntem olarak neredeyse her dönem sıklıkla kullanılmıştır. Hitit tarihi boyunca da, çağdaşı diğer toplumlarda da görüldüğü üzere, kraliyet aileleri arasındaki diplomatik evlilikler, krallıklar arasındaki askeri ve politik anlaşmaları kuvvetlendirmek ve takviye etmek için yapılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, prensler ve de prensesler kraliyet aileleri için önemli birer servettirler. Zira birçok kız evlat ile "kutsanan" büyük krallar, prensesleri politik "kardeşleri" ile evlendirmek üzere kullanırlar. Diplomatik uzlaşma ve anlaşma için çeşitli krallar, prensler ya da prensesler ile evlendirilen kraliyet ailesi üyelerine dair pek çok örneğe Hitit ve Mısır tarihi boyunca sıklıkla rastlamaktayız (Bryce, 2003, s. 100). İçeriklerden anlaşıldığı üzere, II. Ramses tarafından evlilikle alakalı meseleler hakkında genellikle kraliçe Puduhepa ile yapılan mektuplaşmalar ele geçse de aynı mektuplaşmaların bir kısmının III. Hattuşili ile de yapıldığı görülür. Bu mektuplar da diğerlerine benzer niteliktedirler (Alp, 2001, 12-28). Yazışmalar, daha önce memnun kalınan diplomatik prosedürler ya da daha önce belirlenen meseleler üzerine atılacak adımlardan emin olmak adına nezaketen gönderilmiş mektuplardır; evlilik ve çeyiz konusunda birçok tartışmalı mesele üzerine firavun sadece Puduhepa'ya yazmış ve kraliçe de ona cevap vermiştir (Darga, 2013, s.158-159). Tüm bu diplomatik yazışma süreci sonunda, Hititli prenses Mısır hanedanına ulaşmıştır. Hititli prenses, Mısır kaynaklarında Maat-Hor-Nefure "Horus'u gören," adı ile anılmakta ise de Hititçe adının ne olduğu konusu henüz net değildir. Hititçe adının Şauşganu olduğu tahmin edilmekle beraber mektuplarda gelinden 'ubartu' (misafir)

⁸ Ramses ve Puduhepa'nın karşılıklı yazışma yaptığı Boğazköy kraliyet arşivlerinden ele geçen 6 adet mektup vardır. Bu mektuplardan iki tanesine III. Hattuşili'nin de dahil olduğu bilinir. İçerik bakımından Puduhepa ve Ramses, Mısır'a gelin gönderilecek Hititli prensesin evlilik ve çeyiz konuları üzerine yazışmıştır. CTH 158, 159, 160, 162, 164, 176 katalog numaralı metinler bahsi geçen yazışmalara aittir. <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/index.php?l=Pudu%E1%B8%ABepa> Alıntı tarihi: 28.05.22. Mektupların Transkripsiyon ve tercüme için bkzn: Edel, 1994. Beckman, 1996. Karauğuz, 2019. Alp, 2000. Alp, 2001.

⁹ KBo1.29+ 9.43 (CTH 167) https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=167 Alıntı tarihi: 28.05.22. Beckman, 1999, s.129. Edel, 1994. ÄHK 13.

¹⁰ Kbo 28.47 KUB 3.70 (CTH 169) Beckman, 1999, 128vd. Edel, 1994, ÄHK 7, 9. Alıntı tarihi: 28.05.22 https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=169

olarak bahsedilmektedir (Alp, 2001, s. 28). Maat-Hor-Nerfure'nin adına Gurob Papirüsü¹¹ adı verilen Mısır belgesinde de rastlanmaktadır. Ayrıca II. Ramses ile evlenen ikinci bir Hititli prensesin daha var olduğu bilinir, ancak bu prensesin Hitit ve Mısır metinlerindeki adları bilinmemekle birlikte, Boğazköy arşivinden başka bir mektup olan KUB 3.68'de bu evlilikten söz edilmektedir (Edel, 1994, s. 174, Alp, 2001, 28). Araştırmacılara göre, bu evlilik II. Ramses'in tahta çıkışının kırkıncı yılından sonra olmalıdır. Gelinin III. Hattuşili'nin mi yoksa ardından tahta çıkan oğlu IV. Tuthaliya'nın kızı mı olduğu ise henüz bilinmemektedir.

Hitit-Mısır diplomatik ilişkilerinde gözlemlenen bir başka tipik uygulama ise, yine Bronz Çağı diplomasisinin önemli araçlarından biri olan hediye değiş tokuşudur. Büyük krallar arasındaki ilişkilerin doğasının nasıl karakterize olduğunu hediye değiş tokuşlarına bakarak görebilmekteyiz. Boğazköy arşivlerinde ele geçen Hitit-Mısır yazışmalarının neredeyse her birinde, bir hediyeleşme söz konusudur. Üstelik gönderilen tüm hediyeler, ağırlıkları, cinsleri ve yapıları bakımından detaylıca tarif edilerek mektupların sonlarına liste şeklinde eklenmiştir ve bu hediyelerin kimin eşliğinde gönderildiği de yazılmıştır. Gönderilen hediyeler oldukça değerli madenler, süs ve ziynet eşyaları, giysiler, altın kaplamalı başka birçok nitelikte eşyalardır (Bryce 2003, s. 89). Hanedanlıklar arasındaki hediye değiş tokuşlarında en önemli hususlardan biri de eli açıklık ve cömertliktir. Kralların, gönderdikleri hediyeler hususundaki cömertlikleri muhtemelen bir tür prestij sağlıyor olmalıydı. Bir bakıma bu türlü hediyeleşmeler, bir zenginlik göstergesi ve kralın emrindeki maddi kaynakların bir nevi beyanıydı (Bryce, 2003, s.90). Bu bağlamda, II. Ramses ve III. Hattuşili arasındaki hediye gönderimleri de oldukça çeşitlidir. II. Ramses'e III. Hattuşili'nin sarayından atlar, değerli taşlarla süslenmiş altın kadeh, altın kakmalı abanoz bir yatak, III. Hattuşili'nin altından bir heykeli gönderilmiştir. II. Ramses III. Hattuşili'ye bir maymun ve başka pek çok hediye de göndermiştir. Hediyeler ayrıca kralların ailelerindeki diğer üyeler arasında da gönderilmiştir (Bryce, 2003, s. 91). Elçiler kendi kraliyetlerinden rutin olarak sadece ev sahibi krallara değil bazen onların ailelerine ve diğer yüksek rütbeli kraliyet mensuplarına da hediyeler taşımışlardır (Cochavi-Rainey, 1999, s. 195 vd.). Daha önce de bahsi geçen firavun Ramses'in eşi olan Naptera'nın, kraliçe Puduhepa ile bizatihi yazıştığı ve Boğazköy arşivinde açığa çıkarılan mektupta,¹² her iki ülkenin kraliçeleri de adet olduğu üzere birbirlerine kız kardeşim diye hitab ederler ve iki ülke arasındaki barış ve kardeşliğin sonsuza kadar sürmesi için iyi dileklerde bulunurlar (Edel, 1994, s.42 vd. Beckman, 1996, s. 123 vd.). Mektubun sonunda ise Mısır Kraliçesi Naptera tarafından Puduhepa'ya gönderilen hediyeler listelenir. Hanedanın prestijli üyelerinin birbiri ile yazıştığına dair bir diğer örnek ise, Mısır prensi Şutahapşap'ın Hitit Kralı III. Hattuşili'ye yazmış olduğu mektuptur¹³ (Edel, 1994, s. 30 vd. Beckman, 1996, s. 122). Mektup, daha önce yazılmış bir başka mektuba cevaben yazılmıştır. Taraflar birbirlerinin sağlıklarını merak ederek iyi dileklerde bulunurlar. Ayrıca Mısır prensi Şutahapşap III. Hattuşili'ye kakma ile bezenmiş, iyi kalite altından, boğa yüzü, boynuzları beyaz taştan, gözleri siyah taştan iyi kalite altından 93 şekel ağırlığında bir içki kupası, bir adet yeni keten giysi, bir adet yeni çift taraflı keten örtü göndermiştir (Beckman, 1996, s.122-123). II. Ramses benzer bir şekilde Hitit prensi Taşmi-Şarruma ile mektuplaşmış¹⁴ ve kendisine gelenek olduğu üzere pek çok hediye göndermiştir (Edel, 1994, s. 46 vd. Beckman, 1996, 123-124).

Mektupların ana teması olan Hitit Mısır diplomatik ilişkileri bağlamında mektuplardaki hediye alış verişini iki ülke ilişkilerini kuvvetlendiren, hükümdarlar arasında kardeşlik kelimesi ile ifade edilen hanedanlık bağlarını pekiştiren bir gelenek olarak ele almak mümkün olsa da kimi araştırmacılar karşılıklı hediye alışverişinin farklı ekonomik anlamlar da içerebileceğini öne sürer. Liverani'nin (2001) görüşüne göre krallar arasındaki hediye değiş tokuşu ticari bağlamda

¹¹ Medinet Gurob' da bulunmuş bir papirüstür ve 3 fragman halindedir. Maat-Hor-Nerfure adı geçtiği için Hitit-Mısır ilişkileri açısından önemlidir. Ayrıca II. Ramses'in Abu Simbel tapınağında yaptırmış olduğu Evlilik Steli'nde de Hititli gelinden ve onun Mısır ülkesine gelişinden detaylıca bahsedilir.

¹² KBo 28.49 (CTH 167)

¹³ KBo 28.47+KUB 3.70 (CTH169) Alıntı tarihi: 3.06.22

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=169

¹⁴ KBo 28.44 (CTH165) Alıntı tarihi: 3.06.22

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=165

değerlendirmelere de açıktır. Çünkü bu kavram var olan bir talebin karşılanması karşılıklı bir alışverişe dönüştürülmesidir. Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm kitabında karşılıklılık(reciprocity) ve yeniden dağıtım (redistribution) ilkelerine yer vermiştir. Liverani'nin Yakın Doğu'daki hediye alıp verme pratiğine yönelik yaptığı sorgulama, Polanyi'nin ekonomik modellemesi bağlamında değerlendirilebilir. Liverani'nin mektuplar üzerinden örneklemlendirdiği krallar arası hediye gönderimi, var olan bir talebin karşılanması hediyeleştirilme olarak sunumu ile kendisini gösterir (Liverani, 2001 s.134-159). Bryce (2003)'a göre ise, ticari bir aktivite olarak değerlendirilebilecek olan bu durum, gerek kralların statüsü gerekse hanedanlıklar arasındaki kardeşlik ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde ticaret gibi bir maksadın yakışık almayacak olması sebebiyle, bu aktivite hediye gönderimi pratiği olarak sistemleştirilmiştir. Saray seviyesindeki tüm değiş-tokuşlar karşılıklı hediye verme olarak kaydedilmiş ve hanedan üyelerinin pozisyonu standart ticari değiş-tokuşa engel olmuştur (Liverani, 2001, 134 vd.). M. Harris(1988)'e göre ise, hediye değiş-tokuşu şeklinde ticari faaliyetlerde bulunan kişiler birbirlerini "kardeş" olarak tanımlayıp, birbirlerine yiyecek ve sığınak temin etmişlerdir. Amarna mektupları da dahil olmak üzere Yakın Doğu'daki birçok kayıta bu duruma rastlanmaktadır. Literatürdeki iddiaların bir kısmına göre ticaret, bir şekilde "kardeşler" veya "babalar" ve "oğullar" arasında karşılıklı hediye alıp verme şekline bürünmüştür. Maksadı ne olursa olsun, bu belgelerde uygulanan pratik sayesinde Mısır, Babil, Asur, Kıbrıs ve Anadolu arasında ticareti yapılan çok sayıda malın kaydı tutulmuştur ve günümüze ulaşabilmiştir.¹⁵ Yakın Doğu'ya hükmeden iki büyük güç, Mısır ve Hitit arasında yapılan anlaşmanın ardından kurulan bu barışçıl diplomatik ilişkiler, Yakın Doğu kıyılarıyla ve hatta daha uzak bölgelerle yapılan devletlerarası ticareti önemli ölçüde destekleyen fiili bir durum yaratmıştır (Singer, 2002, s. 200). Mısır ile Hatti arasında Suriye ve Filistin üzerinden karayolu kullanılarak veya doğrudan deniz yoluyla nakledilen malların alışverişine dayalı, karlı bir ticaret söz konusu olup mevcut ticari faaliyetlerin bir kısmının da hediye değiş tokuşu şeklinde icra edildiği düşünülmektedir (Liverani, 2001, s. 135 vd.).

Tüm bu diplomatik faaliyetler sırasında iki ülke arasında kültürel etkileşimler de gerçekleştiğini düşünmemize yetecek kadar filolojik veri de ele geçmiştir. Gelişmiş Mısır tıbbından, Hatti ülkesinin de faydalandığı ve bir takım hastalıkların tedavi edilebilmesi için III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya'nın Mısır ülkesinden tıbbi destek aldıkları mektuplardan bilinmektedir (Edel, 1994). Üstelik bu tıbbi değiş tokuş sadece Hitit ve Mısır ülkeleri arasında değil, başka devletler ile de gerçekleşmiştir. Ayrıca, IV. Tuthaliya zamanında Hitit-Mısır müttefikliği çerçevesinde, zor durumda olan Hitit topraklarına tahıl gönderiminde bulunulduğu da Mısır kayıtlarından öğrenilmektedir. Her iki ülke arasında gerçekleşen tüm bu yazışmalardan Yakın Doğu'nun diplomatik kodlarına dair çıkarımlar yapmak mümkündür.

Diplomatik iletişimin standardize edilerek resmi ve sabit kural ve kaideler bütünü haline getirilmesi ve uzun yıllar boyunca sürdürülmesi, Bronz Çağı güçler dengesinin devam etmesine olanak sağlarken, tarafların yerel meşruiyetlerini güçlendirmesine hizmet etmiştir. Bu bakımdan hem Hitit hem de Mısır hanedanlıklarının dönemin gerekliliklerine uygun yürüttükleri diplomatik yazışma, yükselen Asur tehdidine karşı devletlerarası güçler dengesini korumalarının yanında, Hitit büyük kralı III. Hattuşili için de yerel meşruiyeti ve merkezi otoritesi bakımından da önemliydi.

¹⁵ Tüm Bu yazışmaların Hitit kraliyet arşivinde ele geçen örnekleri transkripsiyon ve tercüme için bkz: Alıntı tarihi: 12. 06. 22. <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/>

Kaynakça

- Alp, S.(2000) *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: TÜBİTAK.
- Alp, S. (2001) *Hitit'lerin Mektuplaşmaları*, İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Altman A.(2003) "Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", *JAOS* Col 123 no 4, s. 741-756.
- Beckman G. (1996) *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta-Georgia.
- Bryce, T. (2003) *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York.
- Bryce T.(2006) "The 'Eternal Treaty' from the Hittite Perspective", *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* (1) 6-11.
- Cochavi-Rainey, Z.(1999) 'Royal Gifts in the Late Bronze Age'. Fourteenth to Thirteenth Centuries B.C.E. Selected Texts Recording Gifts to Royal Personages," *Beer-SheevaVol XIII*, Beer-Sheba: Ben-Guryon University of the Negev Press.
- Darga M.(2013) *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar Kraliçe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Edel E.(1994), *Die Ägyptisch-hethitische Korrespondenz aus Boghazköy* (Bd I Umschriften und Übersetzungen; Bd II Kommentar), Opladen (cited as ÄHK).
- Gabolde, M. (1998), *D'Akhenaton à Toutânkhamon*, Lyon.
- Goelet O. Jr.& Levine B.A.(1998), "Making Peace in Heaven and Earth: Religious and Legal aspects of Treaty Between Rameses II and Hattušili III", *Boundaries of the Ancient Near Eastern World A Tribute to Cyrus H. Gordon*, Sheffield.
- Gökçek L.G. & Tuncer H. (2022) "Savaşta ve Barışta Diplomasi: Kadeş Savaşı'na Giden Süreçte ve Savaş Sonrasında Hititlerin Kuzey Suriye Politikası (II. Muwatalli, Urhi-Teşup/III.Murşili ve III. Hattušili Dönemleri)" *Tarihte Diplomasi* (ed.Eyüp Can Çekiç), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları No: 33.
- Hagenbuchner, A.(1989), *Die Korrespondenz der Hethiter* (2 Parts), Heidelberg.
- Harris M.(1988), *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*, New York.
- Hoffner, H. A. (2009), *Letters from the Hittite Kingdom*, Society of Bible Literature, Atlanta.
- İslam F.(2021), *Hititlerde Tahta Çıkış: Usuller, Mücadeleler, Uygulamalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karağuz G.(2019), *Hititlerde haberleşme Diplomatik Muharebat ve Diğer Kil Mektuplar*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KBo Keilschrifttexte aus Boghazköi. Leipzig – Berlin.
- Kitchen K.(1996) "Pharaoh Rameses II and His Times", *Civilisations of the Ancient Near East*, New York, 1995, 763-774.
- KUB Keilschrifturkunden aus Boghazköi. Berlin.
- Laroche, E.(1971) *Catalogue des textes Hittites. (CTH)* Paris: Klincksieck.
- Liverani M.(2001) *International Relations in the Ancient Near East 1600-1100 BC.*, Palgrave Mcmillan, Italy.
- Meier S.A.(2000) "Diplomacy and International Marriage", *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*, Baltimore-Maryland.
- Moran W. L.(1992) *The Amarna Letters*, Baltimore-Maryland.
- Podany A. H.(2010) *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*, Oxford University Press.
- Rosati G.(2002) "La pace egizio-ittita: Hattusili e Ramesse definiscono la pace", *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Firenze.
- Sadowska, M.(2000), 'Semenkhkare and Zanzana', *Göttinger Miszellen* 175: 73–77.

Schulman A. R.(1979) "Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom". *JNES* 38, Chicago, 1979, s. 179.

Singer, I.(2002) "La Siria dopo la battaglia di Qadesh," *La Battaglia di Qadesh: Ramesse II contro gli Ittiti per la conquista della Siria*, Sillabe.

Sürenhagen, D.(2006) "Forerunners of Hattusili-Rameses Treaty", *BMSAES*, Ekim, 6. Sayı, 2006, s. 59-67.

<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/> (Erişim Tarihi: 12. 06. 22)

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=171

(Erişim Tarihi 25.05.2021)

<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/index.php?l=Pudu%E1%B8%ABepa>

(Erişim Tarihi: 28.05.22)

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=169 (Erişim Tarihi : 03.06.22)

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=165 (Erişim Tarihi : 03.06.22)

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=167 (Erişim Tarihi: 28.05.22)